

ROZDZIAŁ 1.

Panorama geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej w nowych uwarunkowaniach instytucjonalnych polskiej nauki (po 2018 r.)

Krzysztof Stachowiak
Robert Kudłak

Punktem zwrotnym w rozwoju polskiej geografii było wydzielenie w 2018 r. geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej jako odrębnej dyscypliny naukowej w dziedzinie nauk społecznych, z jednoczesnym przyporządkowaniem geografii fizycznej do dyscypliny nauki o Ziemi i środowisku w dziedzinie nauk ścisłych i przyrodniczych. Samodzielność instytucjonalna dyscypliny otworzyła dla niej nowe perspektywy rozwoju, ale jednocześnie ujawniła pewne wyzwania, takie jak integralność geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej, jej miejsce w naukach społecznych i relacje z innymi dyscyplinami społecznymi, zakres integracji z geografią fizyczną i skutki tego procesu dla rozwoju całej geografii, czy wreszcie instytucjonalne aspekty funkcjonowania nowej dyscypliny.

Aktualne wyzwania geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej mają różnorodny i wieloaspektowy charakter. Jednym z głównych aspektów jest konieczność zachowania integralności dyscypliny, która w swoim zróżnicowanym spektrum tematycznym obejmuje zarówno badania nad strukturami społecznymi i ekonomicznymi, jak i analizę przestrzeni, w której te struktury się rozwijają. Ponadto istotne jest miejsce dyscypliny w naukach społecznych, co stawia wyzwanie związane z ugruntowaniem jej pozycji i autonomii w stosunku do innych dyscyplin

[por. Lisowski, 2004, 2012]. Relacje z innymi dyscyplinami społecznymi, takimi jak ekonomia, socjologia czy politologia, wymagają elastyczności i otwartości na interdyscyplinarne podejście. Wreszcie, istotne są także kwestie instytucjonalne, takie jak zmieniające się struktury organizacyjne, finansowanie badań czy współpraca międzynarodowa, które wpływają na funkcjonowanie i rozwój „nowej” dyscypliny. W nowych realiach nie bez znaczenia jest także funkcja praktyczna geografii, jej wpływ na otoczenie społeczno-gospodarcze i interdyscyplinarne podejście do rozwiązywania wyzwań cywilizacyjnych, szczególnie w kontekście antropogenicznej zmiany klimatu [Tarkowski i in., 2023]. Dlatego też geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna stoi przed potrzebą nieustannej adaptacji i innowacji, aby skutecznie odpowiadać na zmieniające się wyzwania poznawcze, praktyczne oraz organizacyjne.

Według Stryjakiewicza [2016] współczesna geografia, mimo swojej dobrej kondycji, boryka się z problemem słabego wykorzystania jej potencjału przez geografów, co prowadzi do spadku znaczenia dyscypliny zarówno w sferze naukowej, jak i edukacyjnej. Braki w promocji i marketingu geografii prowadzą do osłabienia jej marki oraz zmniejszenia roli instytucjonalnej. Stryjakiewicz [2016, s. 71] wymienia trzy przyczyny takiego stanu rzeczy: dezintegrację instytucjonalną dyscypliny, coraz rzadsze używanie nazwy „geografia” oraz niski kapitał społeczny środowiska geografów. Aby przywrócić geografii należne jej miejsce, konieczne są skoordynowane działania. Dalszy rozwój geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej wymaga więc dyskusji na temat najważniejszych problemów o charakterze teoretyczno-metodologicznym, jak i instytucjonalnym, związanych z funkcjonowaniem nowej dyscypliny. Dyskusje na te tematy odbyły się m.in. podczas dwóch edycji konferencji „Teraźniejszość a wyzwania przyszłości geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej, organizowanej przez Wydział Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM w Poznaniu w latach 2021 oraz 2023, przy współudziale Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Komitetu Nauk Geograficznych PAN oraz Unii Uczelni na rzecz Rozwoju Kierunków Studiów w Zakresie Gospodarowania Przestrzeni.

Niniejsza monografia prezentuje zarówno dyskusje prowadzone w trakcie konferencji dotyczące rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej, ale również poglądy badaczy, którzy nie brali udziału w konferencji. Wśród tych ostatnich znaleźli się autorzy reprezentujący naszą dyscyplinę, jak również osoby z innych dyscyplin, co ma pozwolić uwzględnić możliwie szerokie spektrum podejść i poglądów. Zasadniczym celem niniejszej pracy jest identyfikacja najważniejszych wyzwań dotyczących przyszłości i perspektyw rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej. Stanowi ona także swego rodzaju diagnozę aktualnego stanu i dokonanie swoistego „bilansu otwarcia” nowej dyscypliny w pierwszych latach jej funkcjonowania.

Monografia składa się z trzech zasadniczych części, z których pierwsza jest zatytułowana „*Skąd przychodzimy? Kim jesteśmy? Dokąd zmierzamy?* Refleksje nad tożsamością i integralnością dyscypliny geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka

przestrzenna”. Rozdziały zawarte w tej części monografii prezentują refleksje dotyczące kształtowania się nowej dyscypliny – geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej, a w szczególności wyzwań i szans stojących przed nową dyscypliną, jej tożsamości, relacji z innymi dyscyplinami naukowymi oraz kwestii integralności badań geograficznych po rozdzieleniu geografii człowieka i geografii fizycznej. Sam tytuł tej części nawiązuje do słynnego obrazu Paula Gauguina, na którym postaci zastanawiają się nad swoją egzystencją, a sama forma dzieła wkracza w symbolizm, który – podobnie jak znaczna część twórczości artysty – kształtuje wyobraźnię geograficzną nieznaną i egzotyczną dotąd miejsc [Staszak, 2003]. Tę część otwiera rozdział A. Lisowskiego (rozdział 3), który dokonuje syntetycznej, ale niezwykle interesującej i wyczerpującej dyskusji dotyczącej współistnienia geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej (podobne retrospektywne spojrzenie przedstawia A. Suliborski w rozdziale 5). Autor rozpoczyna od przypomnienia długiej drogi obydwu dyscyplin, która w 2018 r. doprowadziła do ich połączenia w konsekwencji wprowadzenia w Polsce nowej klasyfikacji dziedzin i dyscyplin naukowych na wzór klasyfikacji OECD. Zanim geografia społeczno-ekonomiczna uzyskała status samodzielnej dyscypliny, przez wiele dekad była częścią szerszej dyscypliny, obejmującej również – a może przede wszystkim – geografie fizyczną, i przypisywana do nauk przyrodniczych. Dopiero po II wojnie światowej ujawnił się w europejskiej geografii wyraźny dualizm przedmiotowy, który zbliżył geografie społeczno-ekonomiczną do nauk społecznych. W Polsce dyskusja nad rozdzieleniem geografii na dwie osobne dyscypliny rozpoczęła się na przełomie wieków, ale dominowały wówczas obawy dotyczące ewentualnych negatywnych konsekwencji takiego rozdzielenia. Z kolei korzenie gospodarki przestrzennej sięgają lat 40. i 50. XX w., kiedy to badania ekonomiczne zostały rozszerzone o aspekt przestrzenny (*regional science*). Gospodarka przestrzenna w odróżnieniu od klasycznych dyscyplin, takich jak ekonomia, geografia lub architektura, oprócz funkcji poznawczej, pełni również funkcję stosowaną w zakresie gospodarowania przestrzenią.

Po powstaniu oddzielnej dyscypliny w systemie polskiej nauki, czyli geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej, oraz rozdzieleniu wydawałoby się nierozdzielnych nurtów geografii – człowieka i przyrody – odżyły wątpliwości i dyskusje dotyczące tożsamości nowej dyscypliny. A. Lisowski (rozdział 3) podkreśla, że mimo niewątpliwych różnic między połączonymi dyscyplinami, geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna mają wspólną tożsamość przedmiotową, skupiającą się na badaniu zróżnicowania i organizacji przestrzennej działalności człowieka oraz relacji między działalnością człowieka a środowiskiem przyrodniczym. Autor konkluduje, że choć nowa dyscyplina może mieć charakter bardziej federacyjny niż unitarny, to połączenie dyscyplin będzie korzystne dla rozwoju obydwu dyscyplin składowych, choćby ze względu na potencjalny przepływ wiedzy i kompetencji oraz wspólny wkład w rozwój nauk przestrzennych. Z kolei zdaniem A. Suliborskiego (rozdział 5) wspólna tożsamość obydwu subdyscyplin musi się dopiero wykształcić na podstawie takich ich atrybutów, jak antropocentryczne widzenie powłoki ziemskiej

(przestrzeni geograficznej), analiza przestrzenna środowiska życia człowieka oraz takich pojęć, jak przestrzeń, region, miejsce, środowisko i krajobraz.

Zdaniem B. Domańskiego (rozdział 4) geografia społeczno-ekonomiczna jest dojrzałą, ukształtowaną dyscypliną naukową. Ze względu na swoją interdyscyplinarność, pluralizm metodologiczny i teoretyczny oraz szczególną wrażliwość na kontekst przestrzenny, dyscyplina wnosi istotny wkład w poznanie i rozwiązanie współczesnych problemów społecznych, gospodarczych i środowiskowych. Autor zwraca szczególną uwagę na trzy aspekty geografii społeczno-ekonomicznej, które wyróżniają ją na tle innych dyscyplin, tj. różnorodność podejść badawczych, tożsamość dyscypliny oraz relacji funkcji poznawczych i funkcji praktycznych geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej. Zarówno B. Domański, jak i M. Wójcik (rozdział 6) podkreślają, że choć geografia społeczno-ekonomiczna jest blisko związana z innymi dyscyplinami społecznymi, zwłaszcza ekonomią i socjologią, a także naukami przyrodniczymi, humanistycznymi oraz technicznymi, to atrybutem wyróżniającym geografę od tych dyscyplin i budującym jej tożsamość jest szczególne zainteresowanie kontekstem przestrzennym (terytorium, miejscem, krajobrazem, środowiskiem) i skalą geograficzną. Co więcej, zdaniem M. Wójcika (rozdział 6) o odrębności i tożsamości geografii świadczyć może to, że inne dyscypliny przejmowały lub zapożyczały podejście teoretyczne i metodologiczne charakterystyczne dla geografii. Autor przywołuje tu przykłady m.in. francuskiej historycznej szkoły naukowej *Annales*, która podejmowała próby uprzestrzenniania historii oraz socjologicznej teorii strukturacji i jej zapożyczeń z prac geograficznych dotyczących specyfiki relacji społecznych wynikających ze środowiska fizycznego.

A. Miszczuk (rozdział 7) proponuje podejście do rozumienia geografii społeczno-ekonomicznej jako „konglomeratu dyscyplin naukowych”. Konglomerat jest przez Autora rozumiany analogicznie do terminu holding w naukach ekonomicznych. Takie ujęcie geografii społeczno-ekonomicznej, zdaniem A. Miszczuka, pozwala lepiej zrozumieć relację geografii z innymi dyscyplinami, takimi jak ekonomia, oraz relację między geografią a gospodarką przestrzenną. Autor zwraca szczególną uwagę na przepływy wiedzy między geografią a innymi dyscyplinami oraz korzyści, jakie płyną dla całej dyscypliny w związku z włączeniem do niej gospodarki przestrzennej jako subdyscypliny geografii o charakterze bardziej aplikacyjnym.

M. Madurowicz w rozdziale 8 prezentuje refleksję nad integralnością wewnętrzną dyscypliny i porównuje związek między geografią a gospodarką przestrzenną do rozgrywki brydżowej. Wybór, przed którym stoją obydwie subdyscypliny, dotyczy przymierza unitarnego lub federacyjnego i jest analogiczny do stosowanych w grze karcianej kontraktu ukierunkowanego (4♠) i nieukierunkowanego (3BA). Autor opowiada się za federacyjnym charakterem nowej dyscypliny, w którym „rozgrywkę” (stosując terminologię brydżową) powinna prowadzić geografia społeczno-ekonomiczna z wykorzystaniem merytorycznych i praktycznych funkcjonalności gospodarki przestrzennej. Autor wymienia również kilka atrybutów nowej dyscypliny, które mogą stanowić aktywa przyszłego jej rozwoju. Są to m.in. dorobek metodologiczny,

konceptualny i praktyczny, tradycja współpracy z geografami fizycznymi, rozwój technologii umożliwiających zaawansowane analizy przestrzenne oraz silne związki z takimi dyscyplinami, jak socjologia, ekonomia, urbanistyka, psychologia środowiskowa oraz politologia.

Jeszcze inny pogląd dotyczący tożsamości, spójności i przyszłości dyscypliny przedstawia R. Krzysztofik (rozdział 9). Jego zdaniem połączenie geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej było decyzją, która pozwala zintegrować wymienione dziedziny wiedzy. Autor podnosi również, że w nazwie dyscypliny występują terminy „społeczeństwo”, „gospodarka” i „przestrzeń”, które stanowią wspólny mianownik dla połączonych subdyscyplin i wskazują ich zakres zainteresowań badawczych. Autor zwraca uwagę, że powstanie geografii społeczno-ekonomicznej jako dyscypliny było korzystne z punktu widzenia tożsamości i podmiotowości tej części geografii, zwłaszcza biorąc pod uwagę fakt, że fizyczna część dyscypliny przyjęła nazwę „nauki o Ziemi i środowisku” (i tym samym utraciła słowo „geografia”). Rozdzielenie geografii człowieka i fizycznej w pewnym sensie usankcjonowało dość odmienne style uprawiania nauki i wzorce publikacyjne. R. Krzysztofik podkreśla jednak, że rozdzielenie geografii społeczno-ekonomicznej i geografii fizycznej nie musi oznaczać dezintegracji geografii jako całości.

Choć nowa dyscyplina ma stosunkowo krótką historię swojego formalnego istnienia, to jednak można już wyciągać pierwsze wnioski dotyczące jej funkcjonowania w nowych uwarunkowaniach prawnych i instytucjonalnych. Między innymi temu poświęcona została druga część monografii („Instytucjonalne i praktyczne aspekty funkcjonowania geografii społecznoekonomicznej i gospodarki przestrzennej oraz jej relacje z innymi dyscyplinami”). Ciekawych refleksji dostarczają rozdziały 8 i 9 przygotowane przez członków Rady Doskonałości Naukowej (RDN), która przejęła od Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów kompetencje do prowadzenia postępowań habilitacyjnych i profesorskich. T. Kaczmarek, T. Komornicki i P. Swianiewicz (rozdział 8) szczegółowo prezentują podstawy prawne oraz strukturę organizacyjną RDN, zakres zadań tego organu oraz charakterystykę postępowań przeprowadzonych w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna w okresie 2019–2023. Autorzy podkreślają, że rozwój dyscypliny oraz wzrost jej znaczenia w przyszłości na tle innych dyscyplin w dziedzinie nauk społecznych, będzie zależał m.in. od rozwoju ilościowego kadry naukowej, co we wskazanym okresie było dość ograniczone ze względu na stosunkowo niewielką liczbę postępowań habilitacyjnych i profesorskich. Wśród problemów związanych z działalnością RDN Autorzy wymieniają m.in. szerokie spektrum tematów zgłaszanych we wnioskach habilitacyjnych i profesorskich, ograniczone grono recenzentów oraz rosnącą liczbę prac współautorskich przedkładanych jako osiągnięcia naukowe. Jednak jako największe wyzwanie Autorzy wskazują dominację (niekiedy) podejścia formalno-prawnego nad merytorycznym, tj. kierowanie się kwestiami formalnymi i orzecznictwem sądów administracyjnych kosztem merytorycznej oceny procedowanych wniosków. Zdaniem T. Kaczmarka, T. Komornickiego i P. Swianiewicza utworzenie dyscypliny geografia

społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna oraz obecność jej reprezentantów w RDN dobrze służy jej rozwojowi i pozwala wzmocnić jej rozpoznawalność i pozycję wśród innych dyscyplin nauk społecznych.

Z kolei M. Gorynia (rozdział 9) dokonuje bardziej ogólnej refleksji nad strukturą i funkcjonowaniem szeroko pojętych nauk ekonomicznych (tj. ekonomii i finansów, nauk o zarządzaniu i jakości oraz geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej) w ramach RDN. Warto przypomnieć, że przed rokiem 2019 formalnie postępowania habilitacyjne i profesorskie w dyscyplinie geografia były procedowane w Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów (CKdsSiT) w sekcji V, tj. nauk ścisłych i przyrodniczych, jednakże sprawy z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej były przekazywane do procedowania w sekcji II, tj. sekcji nauk ekonomicznych, na zasadzie słabo sformalizowanej umowy w ramach CKdsSiT. M. Gorynia stawia hipotezę, że w konsekwencji reformy nauki i szkolnictwa wyższego z 2018 r. oraz wyraźnych dysproporcji w zakresie wielkości dyscyplin utworzonych mocą tej reformy, ujawniają się dysfunkcjonalności, które wpływają na efektywność działania RDN. Różnice dotyczące liczebności poszczególnych dyscyplin (we wszystkich dziedzinach) Autor ilustruje liczbą wyborców do RDN oraz liczbą wniosków o nadania stopnia doktora habilitowanego oraz tytułu profesora. M. Gorynia sugeruje, że wzorem nauk medycznych, warto rozważyć zmianę polegającą na połączeniu ww. dyscyplin „ekonomicznych” w jedną dyscyplinę (lub nawet dziedzinę) lub przynajmniej zwiększenie liczby przedstawicieli dyscyplin w RDN w zależności od ich liczebności. Innym problemem jest trudność z zaliczeniem niektórych prac badawczych (np. ze względu na ich interdyscyplinarny charakter) do określonej dyscypliny oraz wyznaczeniem recenzentów.

Zmianie klasyfikacji dziedzin i dyscyplin naukowych towarzyszyła również zmiana kryteriów i sposoby ministerialnej oceny jednostek naukowych. Temu zagadnieniu uwagę poświęca P. Śleszyński (rozdział 10), który dokonał analizy i systematyzacji wyników ewaluacji dyscypliny w oparciu o ponad 305 tys. tzw. osiągnięć publikacyjnych sprawozdanych do Ministerstwa Edukacji i Nauki za okres 2017–2021. Wyniki pracy P. Śleszyńskiego wskazują, że dyscyplina GSEiGP wypadła dobrze na tle innych dyscyplin w dziedzinie nauk społecznych (w analizowanym okresie średnia wartość punktów w przeliczeniu na pracownika w naszej dyscyplinie wyniosła 233 punkty i była niższa jedynie od psychologii (246), a wyższa od ekonomii i finansów (227), nauk o polityce i administracji (219) i pozostałych dyscyplin w dziedzinie nauk społecznych). Podważa to podnoszone niekiedy opinie o peryferyjnej czy marginalnej roli geografii człowieka w naukach społecznych. Jak konkluduje Autor, sposób oraz kryteria przeprowadzania ewaluacji budzą wątpliwości środowiska geografów dotyczące przejrzystości i przebiegu tego procesu oraz wpływu przyjętego podejścia do ewaluacji dla przyszłości dyscypliny i szerzej – całej polskiej nauki (takich jak nastawienie na umiędzynarodowienie badań kosztem zainteresowania zagadnieniami krajowymi i lokalnymi).

Nad praktycznymi aspektami funkcjonowania geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej pochylają się autorzy kolejnych rozdziałów tej części pracy.

G. Micek (rozdział 13) i P. Churski (rozdział 14) zwracają uwagę, że rozwój geografii oraz jej pozycja wśród innych nauk społecznych mogą być wzmocnione przez wykorzystanie jej potencjału aplikacyjnego oraz wytwarzanie wiedzy użytecznej społecznie. G. Micek identyfikuje pola badawcze istotne z punktu widzenia zastosowań praktycznych, do których zalicza studia nad: (1) koncentracją przestrzenną podmiotów gospodarczych oraz jej wpływem na potencjał rozwojowy miast i regionów, (2) przepływami osób, przedsiębiorstw i kapitału, (3) lokalnymi skutkami przestrzennymi takich procesów, jak suburbanizacja, kurczenie się miast lub specjalnych stref ekonomicznych na rozwój gospodarczy oraz (4) prace ewaluacyjne i oceniające wartość projektów na przykład w zakresie rewitalizacji. Z kolei P. Churski wskazuje, że geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna mają bogaty dorobek teoretyczno-metodologiczny w zakresie diagnozowania i wyjaśniania źródeł zróżnicowania poziomu rozwoju gospodarczego obserwowanego w różnych skalach przestrzennych. W przeciwieństwie do innych dyscyplin badających rozwój społeczno-gospodarczy, takich jak ekonomia czy socjologia, geografia zwraca uwagę na znaczenie terytorium, skalę i relacje przestrzenne przy planowaniu rozwoju, a także na rolę kapitału miast i regionów, korzyści aglomeracji czy kwestie dyfuzji rozwoju. Zdaniem Autora zainteresowanie powyższymi zagadnieniami oraz dorobek teoretyczno-metodologiczny daje dyscyplinie unikalną pozycję wśród innych dyscyplin naukowych, co pozwala jej odgrywać dużą rolę w projektowaniu i wdrażaniu polityk rozwojowych na różnych poziomach. To z kolei może służyć budowie spójności nowej dyscypliny oraz jej pozycji zarówno wśród innych dziedzin i dyscyplin naukowych, jak również w szerszym ujęciu społecznym i politycznym.

W kolejnych rozdziałach M. Degórski (rozdział 15) i A. Mizgajski (rozdział 16) zwracają uwagę na znaczenie badań geograficznych dotyczących relacji człowiek-środowisko przyrodnicze. M. Degórski prezentuje wybrane kierunki badań, których wyniki mogą służyć optymalizacji warunków życia człowieka i poprawie jego dobrostanu. Do kierunków tych zalicza badania dotyczące znaczenia zasobów środowiska dla rozwoju gospodarczego miast i regionów, analizy w zakresie działań adaptacyjnych systemu społeczno-ekonomicznego do globalnych zmian klimatycznych oraz badania krajobrazowe z punktu widzenia wyznaczenia najcenniejszych jego zasobów i ich ochrony. A. Mizgajski argumentuje, że właśnie badania dotyczące relacji człowiek-środowisko mogą być remedium na rosnącą specjalizację w ramach badań geograficznych, instytucjonalne rozejście się geografii człowieka i geografii fizycznej oraz spoiwem integrującym badaczy w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna.

Drugą część monografii kończy rozdział poświęcony klasycznie rozumianemu zastosowaniu geografii, czyli jej edukacji na poziomie szkolnym. T. Rachwał (rozdział 17) podkreśla, że ze względu na swój unikalny charakter łączący elementy przestrzeni przyrodniczej, społeczno-gospodarczej i kulturowej, geografia powinna odgrywać znaczącą rolę w kształtowaniu świadomości i rozumienia przez uczniów złożoności współczesnego świata. Autor szczegółowo prezentuje zmiany, które nastąpiły

w zakresie edukacji geografii po reformie edukacji w 2017 r., której efektem była m.in. likwidacja gimnazjów. W konsekwencji geografia pojawiła się ponownie jako oddzielny przedmiot w szkołach podstawowych, a liczba lekcji geografii wzrosła. Co więcej, T. Rachwał wskazuje, że relacje między treściami społeczno-ekonomicznymi a przyrodniczymi są dość wyważone. Autor zwraca także uwagę, że kształcenie w zakresie geografii podnosi znajomość i rozumienie współczesnego świata przez uczniów oraz podnosi ich kompetencje niezbędne do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym.

Część trzecia monografii zatytułowana „Trendy i kierunki badawcze geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej” prezentuje bogactwo i różnorodność zagadnień i podejść, które cechują nową dyscyplinę. W rozdziale 18 J. Parysek uwagę poświęca teoretyczno-metodologicznym podstawom zastosowania podejścia systemowego w geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarce przestrzennej, a także wybranym przykładom zastosowania tego podejścia. W kolejnym tekście (rozdział 19) T. Komornicki przedstawia wybrane miary przepływów oraz miar związanych z transportem jako wskaźników nierówności terytorialnych oraz proponuje wykorzystanie miar przepływów w ocenie stanu oraz w ewaluacji przeciwdziałania nierównościom terytorialnym. D. Ilnicki i K. Janc w rozdziale 20 dokonują przeglądu i refleksji dotyczącej tradycyjnych i nowych źródeł danych oraz ich przydatności w geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarce przestrzennej. Autorzy wskazują, że obok dobrze znanych i często wykorzystywanych źródeł danych, takich jak bazy Głównego Urzędu Statystycznego oraz Systemu Informacji Oświatowej SIO II, rozwój i upowszechnienie technologii cyfrowych (np. do dokonywania płatności) może rzucać nowe światło na takie zagadnienia badawcze, jak delimitacja regionów i aglomeracji, migracje wahadłowe, lokalizacja działalności gospodarczej czy nowe formy mobilności przestrzennej.

Kolejne dwa rozdziały (21 i 22) dotyczą zagadnień miejskich. T. Kaczmarek przedstawia i systematyzuje wybrane koncepcje miast wykorzystywane w badaniach geograficznych. Wśród tych koncepcji wymienić można ideę „miasta kurczącego się” (‘shrinking cities’), miasta zwarte (‘compact city’) oraz krótkich odległości (‘15-minute city’), miasta zrównoważonego (‘sustainable city’), itd. Z kolei S. Marcińczak (rozdział 22) poświęca uwagę koncepcjom teoretycznym wyjaśniającym zjawisko segregacji społecznej w miastach. Prezentuje zarówno tradycyjne, jak i nowe metody badawcze stosowane w analizie tego zjawiska oraz odnosi się do głównych wyzwań i perspektyw, jakie stoją przed geografami badającymi nierówności społeczne oraz podziały społeczno-przestrzenne w XXI wieku.

J. Kotus (rozdział 23) podejmuje dyskusję na temat konsekwencji udziału istot pozaludzkich i bytów geo-środowiskowych w społecznym świecie człowieka z perspektywy współczesnej polskojęzycznej geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej. Autor definiuje istoty pozaludzkie jako istoty zwierzęce i środowisko roślinne, natomiast przez byty geo-środowiskowe rozumie np. rzeki, góry, pustynie, wody morza lub oceanu, ale także miejsca, którym przypisuje swoiste rozumianą sprawczość i samostanowiący charakter. Zdaniem J. Kotusa, dotychczasowe badania

w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna oparte były na asymetrycznej relacji człowiek-przyroda, w której to ostatnie redukowane było do środowiska lub kontekstu życia i pracy człowieka. Autor proponuje zmianę podejścia istot pozaludzkich i bytów geo-środowiskowych przez przypisanie im sprawstwa i prawa do samostanowienia.

W rozdziałach zamykających monografię D. Szymańska (rozdział 24) przybliży zagadnienia związane z utylizacją i zarządzaniem odpadami w kontekście postępującego zanieczyszczenia środowiska, P. Czapliński (rozdział 25) zarysowuje potencjał naukowo-badawczy tkwiący w marketingu miejsc jako międzydyscyplinarnej dziedzinie wiedzy i działalności praktycznej z perspektywy geograficznej, T. Palmowski (rozdział 26) skupia się na możliwościach energetycznego wykorzystania obszarów morskich, a R. Żróbek i inni (rozdział 27) poświęcają uwagę zagadnieniu zagospodarowania przestrzennego terenów pod powierzchnią wody.

Niniejsza monografia przedstawia panoramiczne spojrzenie na kształtowanie się i rozwój nowej dyscypliny – geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej. Podkreśla znaczenie tej dyscypliny, wskazuje wyzwania i szanse, które przed nią stoją oraz podejmuje kwestie jej tożsamości i relacji z innymi dziedzinami naukowymi. Obraz jaki się wyłania z zaprezentowanych w monografii poglądów wskazuje, że nową dyscyplinę cechuje pluralizm teoretyczny i metodologiczny, co sugeruje konieczność podejmowania wysiłków w celu wzmacniania jej tożsamości. Dwoistość dyscypliny sprawia, że jej rozwój może być bardziej federacyjny niż unitarny, co z jednej strony może sprzyjać przepływowi wiedzy i kompetencji, a z drugiej strony rodzi wyzwania związane z integralnością dyscypliny jako całości, w szczególności relacji geografii społeczno-ekonomicznej z gospodarką przestrzenną. Pomimo różnic, obie subdyscypliny mają wspólny cel, jakim jest badanie przestrzennych i regionalnych aspektów działalności człowieka oraz relacji między człowiekiem a środowiskiem. Gospodarka przestrzenna ma także istotny aspekt praktyczny, co przyczyniać się może do dalszego wzrostu potencjału aplikacyjnego całej dyscypliny, a w konsekwencji wzmocnienia jej pozycji wśród innych nauk społecznych.

Nowa klasyfikacja dziedzin i dyscyplin naukowych oraz powołanie RDN przyniosły zarówno korzyści dla geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej, jak i liczne wyzwania. Rozwój dyscypliny zależy nie tylko od nowych problemów badawczych i postępu teoretyczno-metodologicznego, ale także od ilościowego rozwoju kadry naukowej. Dotychczasowe funkcjonowanie geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej w RDN charakteryzowało się niewielką liczbą postępowań habilitacyjnych i profesorskich, a także nadmiernym zróżnicowaniem tematów badawczych oraz formalno-prawnym podejściem do oceny wniosków awansowych, co może ograniczać merytoryczny rozwój dyscypliny. W tym kontekście wydaje się, że osiągnięcie równowagi pomiędzy pluralizmem teoretycznym a integralnością dyscypliny staje się kluczowe dla dalszego rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej. Kształtowanie tożsamości tej dyscypliny wymagać będzie współpracy i innowacyjnego podejścia, aby skutecznie odpowiedzieć na nowe wyzwania badawcze i społeczne.

Literatura

- Lisowski A., 2004, *Geografia społeczno-ekonomiczna a nauki społeczne*, [w:] Chojnicki Z. (red.), *Geografia wobec problemów teraźniejszości i przyszłości*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań: 67–80.
- Lisowski A., 2012, *O miejscu geografii społeczno-ekonomicznej w geografii i systemie nauki*. „Przegląd Geograficzny” nr 84(2): 171–198.
- Staszak J.F., 2003, *Géographies de Gauguin*. Bréal, Paris.
- Strykiewicz T., 2016, *Stan, perspektywy i strategia rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej w najbliższych latach (do 2030 r.)*, [w:] Suliborski A. (red.), *Stan, perspektywy i strategia rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej w najbliższych latach (do 2030 r.)*. Dyskusja międzypokoleniowa. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź: 69–80.
- Tarkowski M., Michalski T., Połom M., 2023, *Stosowana geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna w świetle trzeciego kryterium ewaluacji jakości działalności naukowej*. „Przegląd Geograficzny” nr 95(1): 5–27.